รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวิหารในเมืองยอง รัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์

Architectural Forms of Wihans in Muang Yawng, Shan State, Myanmar

ธีระยุทธ ชัยปินยา และ ระวิวรรณ โอษารรัตน์มณี

Theerayuth Chaipinya and Rawiwan Oranratmanee

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เชียงใหม่ 50200 ประเทศไทย

Faculty of Architecture, Chiang Mai University, Chiang Mai, 50200, Thailand

บทคัดย่อ

เมืองยองเป็นพื้นที่วัฒนธรรมไทที่ตั้งอยู่ในรัฐฉานตะวันออก สหภาพเมียนมาร์ สถาปัตยกรรมไทในเมืองยองรวมถึงวิหารและอาคารทางศาสนามีลักษณะเฉพาะตัวจากการผสมผสานทางวัฒนธรรมไท อย่างไรก็ตามเนื่องจากเมืองยองเป็นพื้นที่เปราะบางจากสงครามในสหภาพเมียนมาร์มายาวนาน งานศึกษาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทในเมืองยอง โดยเฉพาะวิหารยังมีอยู่ค่อนข้างน้อยและไม่ครอบคลุม ความรู้ที่ขาดหายไปนี้ได้ถูกกล่าวถึงในวรรณกรรมเกี่ยวกับไทในเมืองยองว่า เป็นองค์ความรู้ที่สำคัญและควรค่าแก่การศึกษาเพื่ออนุรักษ์และสืบสานให้ดำรงอยู่สืบไป ทั้งในถิ่นฐานหลักของไทในเมืองยองและในถิ่นฐานรองที่คนไทในเมืองยองได้อพยพไปตั้งถิ่นฐาน รวมถึงในภาคเหนือของไทยที่มีคนไทอพยพมาอาศัยอยู่จำนวนมาก บทความนี้ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวิหารไทในเมืองยอง รัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสำรวจภาคสนามในภาพกว้างให้เข้าใจในภาพรวมของการตั้งถิ่นฐาน และรูปแบบพื้นฐานของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่ศึกษา

วิหารวัดยางมุน เมืองยอง รัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์

แล้วคัดเลือกวิหารที่มีอายุการก่อสร้างผ่านมาแล้วไม่ต่ำกว่า 20 ปีขึ้นไป มาเป็นอาคารกรณีศึกษารวม 4 อาคาร โดยเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรม ได้แก่ รูปทรง ผังพื้น การใช้ และองค์ประกอบประดับตกแต่ง นำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบเพื่ออภิปรายลักษณะเฉพาะตัวของวิหารในเมืองยอง แล้วสังเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวิหารให้เป็นแนวทางการอนุรักษ์ สืบสานวิหารที่มีอยู่และสร้างใหม่ในอนาคตต่อไป

คำสำคัญ : รูปแบบทางสถาปัตยกรรม, วิหาร, วัด, เมืองยอง, รัฐฉาน, สหภาพเมียนมาร์

Abstract

Muang Yawng (Yawng town) is a Tai cultural area located in Eastern Shan State, Union of Myanmar. A fusion of Tai culture

characterizes Tai architecture in Muang Yawng, including Wihan (assembly hall) and other religious buildings; however, Muang Yawng has long been a fragile area caused by wars in the Union of Myanmar. Little has been studied regarding Tai vernacular architecture in Muang Yawng and even less so about the Wihans. The architecture of Wihans is essential and worthwhile to study, especially in the main settlements of the Tai, namely Muang Yawng and secondary settlements in northern Thailand, where many Tai immigrants have resided. This article explores the architectural style of the Tai Wihans in Muang Yawng, Shan State, Myanmar. The study uses qualitative research methods with a broader field survey to overview settlements and fundamental forms of vernacular architecture in the study area. Then four Wihans in monastic compounds built more than 20 years ago were selected as case studies. Architectural data of Wihans, including floor plans, usage and decorative elements, was collected, analyzed and compared to discuss the unique characteristics of the Tai Wihans in Muang Yawng. Finally, the synthesis of the Wihans' architectural styles can be used as a guideline for the conservation of Tai Wihans in the future.

Keywords: architectural form, wihan, temple, Muang Yawng, Shan State, Myanmar

บทนำ

เมืองยองเป็นหัวเมืองทางภาคตะวันออกของรัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์ เป็นพื้นที่วัฒนธรรมที่สำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ไท เนื่องจากตั้งอยู่ในรอยต่อวัฒนธรรมไทหลายกลุ่ม ทั้งไทลื้อในสิบสองปันนา ไทเขินในเชียงตุง และไทยวนในล้านนา ข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบอกเล่าสืบกันมาว่าเมืองยองเดิมเป็นเมืองของชนพื้นเมืองเดิมกลุ่มตามิละ ซึ่งอาศัยอยู่ในเขตอุษาคเนย์มายาวนาน คนไทในเมืองยองนั้นสืบเชื้อสายมาจากไทลื้อ มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในแคว้นสิบสองปันนา

ภาพที่ 1 แสดงที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของเมืองยองและเส้นทางอพยพการตั้งถิ่นฐานของชาวไทในเมืองยอง ***ที่มา:*** แสวง มาละแซม, **คนยองย้ายแผ่นดิน: การเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่นฐานของคนยองในเมืองลำพูน (พ.ศ. 2348-2445)**, พิมพ์ครั้งที่ 3 (เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์, 2560), 9.

อพยพมาตั้งรกรากบนที่ราบลุ่มแม่น้ำยอง ก่อร่างสร้างชุมชนของตนเองให้เป็นปึกแผ่น มีอัตลักษณ์เฉพาะที่เป็นตัวของตัวเอง เรียกตนเองว่า ชาวไทในเมืองยอง หรือไทยอง ต่อมาภายหลังได้เคลื่อนย้ายอพยพมาตั้งรกรากในประเทศไทยทั้งโดยสมัครใจและถูกกวาดต้อนจากสงคราม[1] (ภาพที่ 1)

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเมืองยองมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ทั้งเรือนพักอาศัยที่มีอัตลักษณ์สัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ อย่างไรก็ตามงานศึกษาเกี่ยวกับไทในเมืองยองยังมีอยู่ไม่มากนัก เพราะในช่วงที่การวิจัยไทศึกษาเป็นไปอย่างกว้างขวางนั้น เมืองยองยังเป็นเมืองปิดจากปัญหาสงครามภายในเมียนมาร์ ทำให้ขาดการเก็บข้อมูลที่เป็นระบบและครอบคลุมพื้นที่ศึกษา โดยเฉพาะอาคารประเภททางศาสนา รวมถึงวิหารซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวไม่ต่างจากสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัย

จากการศึกษารูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมไททั้งไทลื้อไทเขิน และไทยวนในงานศึกษาที่ผ่านมาพบว่า วิหารในเมืองยองได้รับอิทธิพลจากหลายถิ่นฐาน ทั้งจากวิหารไทลื้อในแคว้นสิบสองปันนา โดยเฉพาะในส่วนของหลังคาที่มีรูปทรงปั้นหยาผสมจั่ว ซึ่งถ่ายทอดไปในหลายถิ่นฐาน[2] ตลอดจนการซ้อนชั้นหลังคาส่วนยอดของวิหาร และการใช้งานศิลปะปูนและดินปั้นเป็นส่วนตกแต่งคล้ายกับวิหารไทเขินในเมืองเชียงตุง[3] ซึ่งแม้จะผสมผสานกับถิ่นอื่น แต่วิหารในเมืองยองยังคงรูปแบบวิหารขนาดเล็กที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน (ภาพที่ 2)[4] อย่างไรก็ตามในภาวะปัจจุบันวิหารหลายแห่งในเมืองยองได้ถูกทุบรื้อเพื่อปรับปรุงหรือสร้างใหม่โดยไม่ได้อนุรักษ์รูปแบบดั้งเดิมไว้ จนมีแนวโน้มว่า

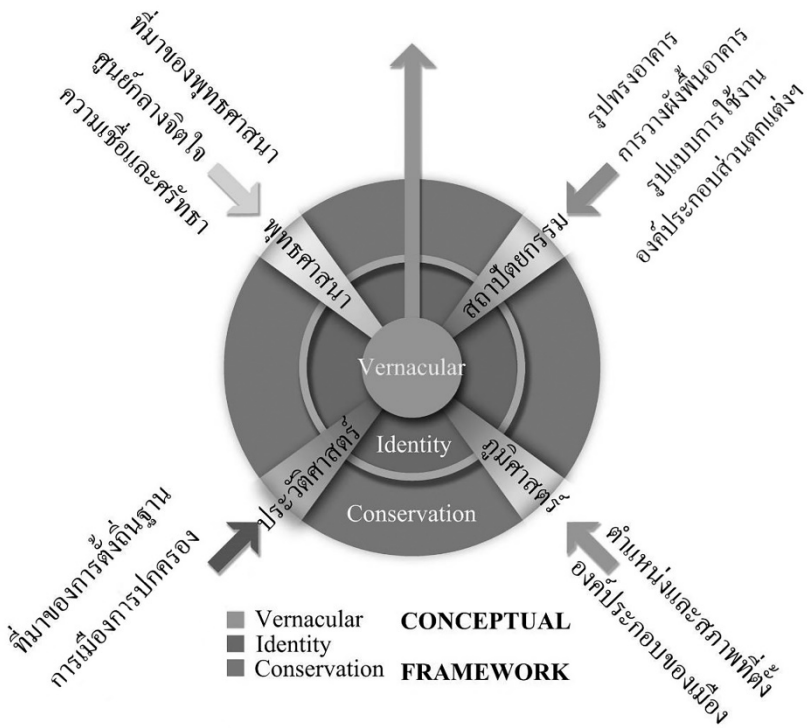
วัดเชียงเจิง เมืองฮาย สิบสองปันนา วัดหนองแดง อ.เชียงกลางจ.น่าน วัดเชียงต๊าง เอิ่งกาดฟ้า เชียงตุง วัดบ้านจู เมืองยอง รัฐฉาน

ภาพที่ 2 แสดงการเปรียบเทียบรูปแบบลักษณะและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของวิหารไทในพื้นที่ต่าง ๆ
ที่มา: ศิโรดม เสือคล้าย "การศึกษาเปรียบเทียบพัฒนาการของวิหารไทลื้อระหว่างกรณีศึกษาในเมืองน่าน ประเทศไทย กับกรณีศึกษาในแคว้นสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน," **วารสารวิชาการ ศิลป-สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร** 6, 1 (มกราคม-มิถุนายน 2558): 1-13.

อาจจะเกิดการสูญหายจนไม่เหลือให้เห็นอีกต่อไปในอนาคต ประกอบกับข้อมูลพื้นฐานเพื่อการอนุรักษ์รูปแบบไว้ยังมีอยู่อย่างจำกัด ทำให้การอนุรักษ์ทั้งในปัจจุบันและอนาคตเป็นไปได้ยาก จึงควรมีการศึกษาโดยด่วน

วัตถุประสงค์และกรอบแนวคิด

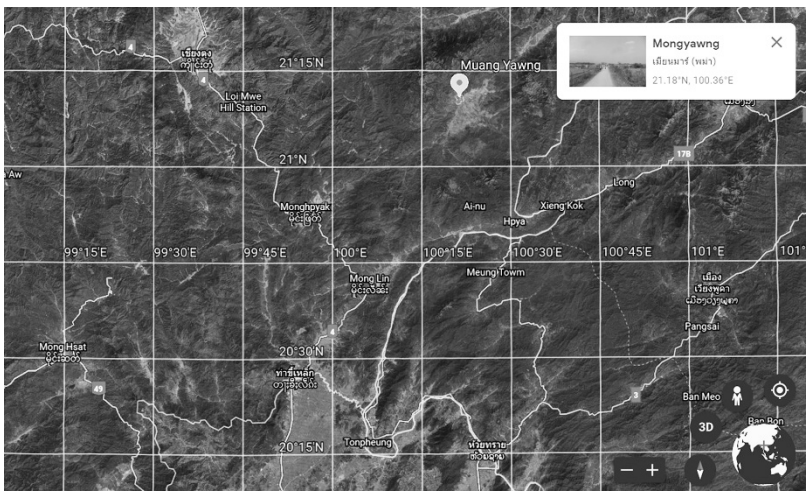
บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวิหารในเมืองยอง รัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์ โดยใช้กรอบแนวคิดผสมผสาน มีข้อมูลครอบคลุมข้อมูลในเชิงภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ พุทธศาสนา และสถาปัตยกรรม มีแนวคิดของอัตลักษณ์พื้นถิ่นและการอนุรักษ์เป็นฐาน (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 แสดงกรอบแนวคิดของการศึกษา

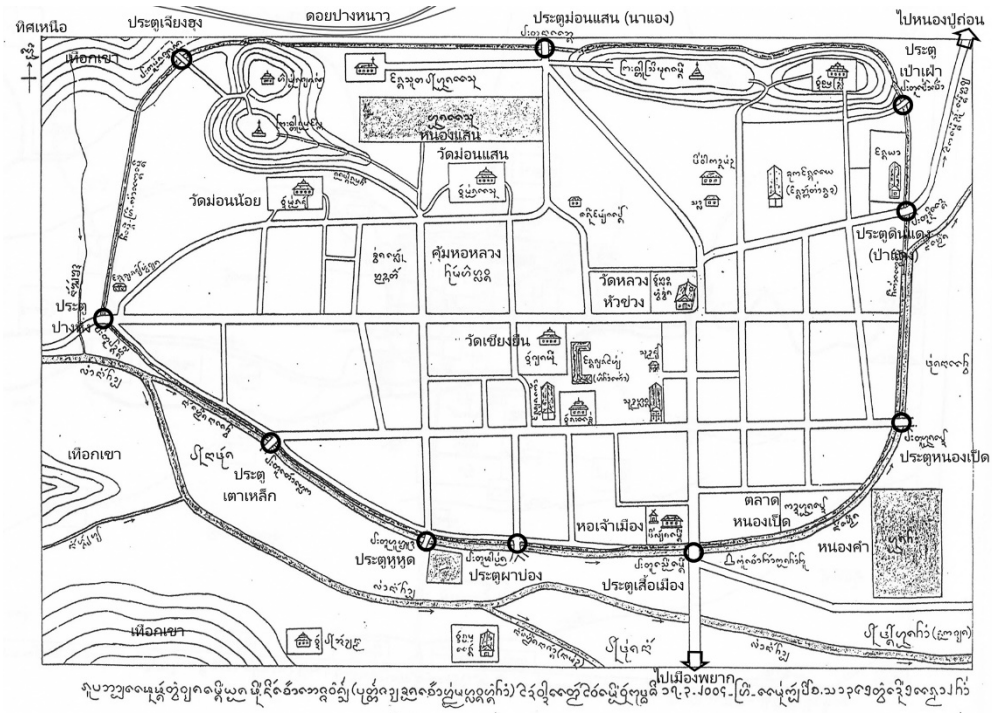
ภูมิศาสตร์: ตำแหน่ง สภาพที่ตั้ง องค์ประกอบของพื้นที่ศึกษาเมืองยอง

เมืองยอง (Muang Yawng) ตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์ มีสถานะเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดท่าขี้เหล็ก มีขนาดพื้นที่ 12,750 ตารางกิโลเมตร มีระดับความสูงเฉลี่ยประมาณ 570 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 แผนที่พิกัดตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของเมืองยอง

สภาพภูมิศาสตร์เมืองยองเป็นที่ราบแอ่งกระทะ มีภูเขาล้อมรอบด้านเหนือมีเทือกเขาสูง มียอดสูงสุดชื่อดอยปางหนาว ทิศตะวันตกติดกับเทือกเขาสลับซับซ้อน ทิศใต้ติดต่อกับเมืองพยาก (Muang Payak) ทิศตะวันออกติดกับแม่น้ำโขง ในแอ่งเมืองยองมีแม่น้ำลำธารหลายสายที่ไหลผ่านตลอดทั้งปี น้ำสายหลักที่สำคัญ ได้แก่ น้ำยอง น้ำคาบ น้ำวัง น้ำปุง และน้ำฮิง และมีหนองน้ำอยู่ 3 หนอง คือ หนองแสน อยู่ใกล้บ้านม่อนแสน หนองคำ อยู่ใกล้บ้านโบ หนองปู่ถ่อน อยู่นอกเมืองใกล้บ้านยางม้า[5] เมืองยองมีเวียงอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มีกำแพงเมืองที่มีลักษณะกลมรีตั้งอยู่บนเนินสูง มีคูน้ำคันดิน ตัวเวียงยองประกอบด้วยประตูในทิศหลักทั้ง 4 คือ ทิศเหนือมีประตูม่อนแสน ทิศตะวันตกมีประตูปางหิ่ง ทิศตะวันออกมีประตูป่าแดง และทิศใต้มีประตูเสื้อเมือง นอกจากนั้นยังมีประตูรองอีกหลายประตู ทางทิศตะวันออกมีประตูหนองเป็ด ประตูดินแดง ประตูเป่าเฝ่า ทางทิศเหนือมีประตูนาแองออกสู่ประตูม่อนแสน ประตูเจียงฮุ่ง ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้โค้งมาทางทิศใต้มีประตูเตาเหล็ก ประตูหูฮูด ประตูผาบ่อง (ภาพที่ 5)[6]

ภาพที่ 5 แผนที่สัณฐานของเวียงยองที่มีกำแพงล้อมรอบ
ที่มา: ปรับปรุงจาก เจ้าเพชร ณ เมืองยอง, “ประวัติย่อเมืองยองบุรี หรือ แคว้นมหิยังคะรัฐบุรี,” พ.ศ. 2547 (พิมพ์ดีด), 8.

การจัดระเบียบการปกครองเมืองยอง จัดแบ่งตามกลุ่มบ้านต่าง ๆ เรียกว่า “หัวสิบ” (เทียบเท่าตำบล) มีทั้งหมดอยู่ 11 หัวสิบ (รวมเวียงเมืองยอง เมืองยู้ และเมืองหลวย) มีบ้านทั้งหมด 118 บ้าน มีประชากรประมาณ 33,800 คน (ข้อมูล พ.ศ. 2561) หนึ่งหัวสิบจะมีตั้งแต่ 1-30 หมู่บ้าน มีอุ๊กระทะ (กำนัน) เป็นผู้ดูแลหัวสิบ และมีแก่นาย (ผู้ใหญ่บ้าน) เป็นผู้ดูแลบ้าน แต่ละบ้านมีระบบการปกครองดูแลตนเอง สำหรับในเขตตัวเวียงยอง (ภาพที่ 9) ประกอบด้วย 13 กลุ่มบ้าน เรียกว่า “ป๊อก” (กลุ่มบ้าน) ซึ่งแบ่งตามศรัทธาวัดต่าง ๆ ได้แก่ ป๊อกหนึ่งบ้านม่อน ป๊อกสองตุ้งน้ำ ป๊อกสามเชียงยืน ป๊อกสี่ม่อนแสน ป๊อกห้าม่อนน้อย ป๊อกหกหนองแสน ป๊อกเจ็ดจอมสลี ป๊อกแปดหัวข่วง ป๊อกเก้าป๊อกเก้า ป๊อกสิบห้วยหมูหลวง ป๊อกสิบเอ็ดอ้ายนาม ป๊อกสิบสองก๋องพัน ป๊อกสิบสามก๋อน คนในเขตตัวเมือง เรียกตนเองว่า “ไตเมิง” (ไทเมือง) คนอยู่นอกเขตตัวเมือง (นอกเวง)

ประวัติศาสตร์

เมืองยอง มีชื่อตามประวัติศาสตร์ว่า “มหิยังคนคร” ตามตำนานเมืองยองได้อธิบายคำว่า “ยอง” ว่าเป็นชื่อหญ้าชนิดหนึ่งที่เคยขึ้นอยู่ในเมืองยองในอดีต

ครั้งหนึ่งมีนายพรานมาจากอรวีนคร (หรือเมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา) ได้จุดไฟเผาป่าทำให้หญ้ายองปลิวไปทั่วบริเวณ จึงเป็นที่มาของคำว่า เมืองยอง[7]

พัฒนาการของการก่อร่างสร้างเมืองยองเริ่มขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 18 จากการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนพื้นเมืองชาติพันธุ์ลัวะ (ตามิละหรือทมิฬ) โดยมีผู้ปกครองชื่อ ท้าววิรุ ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 19 ได้มีกลุ่มคนไทลื้อจากเมืองเชียงรุ่ง นำโดยเจ้าสุนันทะโอรสของเจ้าเมืองเชียงรุ่ง ได้พาบริวารเข้ามามีอำนาจปกครองเมืองยองเหนือคนพื้นเมือง โดยมีปัจจัยภายในเป็นสิ่งสนับสนุน คือการผสมผสานระบบความเชื่อและพิธีกรรมที่มีอยู่เดิมกับพุทธศาสนาที่เข้ามาภายหลัง ทั้งยังได้สร้างความสัมพันธ์กับคนพื้นเมืองร่วมกันในระยะเวลาต่อมา ในยุคที่อาณาจักรล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายเจริญรุ่งเรืองและมีอำนาจ เมื่อกองทัพมองโกลยกกองทัพเข้ายึดเมืองยองได้และมาตีเชียงแสน พญาสามฝั่งแกน (พ.ศ. 1947-1948) ได้ยกกองทัพจากเชียงใหม่เข้าขับไล่มองโกลออกจากเชียงแสนและเมืองยองได้ เมืองยองจึงส่งบรรณาการให้แก่เชียงใหม่เป็นต้นมา พอมาในยุคที่ล้านนามีอำนาจสูงสุด สมัยพญาติโลกราช (พ.ศ. 1984-2039) จึงได้ขึ้นไปปกครองเมืองยองอยู่ระยะหนึ่งในราว พ.ศ. 1985 ต่อมาใน พ.ศ. 2348 พระเจ้ากาวิละได้ยกกองทัพขึ้นไปกวาดต้อนผู้คนจากเมืองยองและเมืองใกล้เคียง โดยเฉพาะหัวเมืองต่าง ๆ ทางตอนบนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูน[8] (ภาพที่ 6) หลังจากนั้นใน พ.ศ. 2355 ทางกองทัพพม่าได้เข้ามาปกครองในพื้นที่เมืองยองอีกครั้ง ซึ่งขณะนั้นมีประชากรเหลืออยู่เพียงประมาณ 150-200 ครอบครัว ไม่เพียงพอต่อการเรียกเก็บเครื่องบรรณาการ จึงได้นำเมืองยองฝากไว้กับเชียงตุง ปัจจุบันทางสหภาพเมียนมาร์ได้จัดระบบการปกครองใหม่ ให้เมืองยองเป็นอำเภอหนึ่งของท่าขี้เหล็ก

ภาพที่ 6 แผนผังการลำดับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์พัฒนาการของเมืองยอง

พุทธศาสนาและความเชื่อ

เมืองยองได้รับพระพุทธศาสนามาจากเมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา ในราวพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นผลให้อาคารทางพุทธศาสนาในเมืองยองมีรูปลักษณะใกล้เคียงกับแบบไทลื้อในแคว้นสิบสองปันนาอย่างชัดเจน ต่อมาได้มีการผสมผสานงานตกแต่งทางสถาปัตยกรรมของอิทธิพลศิลปะไทเขินที่ได้รับต่อเนื่องมาจากสมัยเป็นเมืองขึ้นของเมืองเชียงตุงและศิลปะพม่าที่ส่งผ่านมาในภายหลัง[9] เมืองยองมีพระธาตุจอมยอง (เรียกกันว่า ธาตุโหลงหรือธาตุหลวง) อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมือง ห่างจากตัวเมืองประมาณ 8 กิโลเมตร ตามตำนานได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาที่ดอยมหิยังคณะ เหิรมาทางอากาศพร้อมด้วยภิกษุ 500 องค์ มาถึงยอดจอมดอยได้เอาเกศา 4 เส้นให้แก่คิรีมานุนันทฤษี เพื่อนำไปให้ชาวเมืองได้บูชา จึงนำมาประดิษฐานไว้ในพระธาตุจอมยอง นอกจากนี้คนเมืองยองยังมีศูนย์กลางจิตใจอีกสิ่งหนึ่งคือ ไม้สลีคำ หรือต้นโพธิ์ทอง อยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองยองไปประมาณ 7 กิโลเมตร ตามตำนานเมืองยองกล่าวไว้ถึงพระอรหันต์ 4 พระองค์ได้นำกิ่งต้นโพธิ์ ณ สถานที่ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้จากอินเดียมาปลูกไว้ และจะมีพิธีไหว้ไม้สลีคำ (ต้นโพธิ์ทอง) ในเดือน 7 ออก 15 ค่ำ ของทุกปี และในแต่ละปีคนเมืองยองและผู้คนจากทั่วทุกสารทิศจะเดินทางไปไหว้สาสักการะทั้งสองสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ โดยเฉพาะวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนเกี๋ยง (เดือนอ้าย) ซึ่งตรงกับวันลอยกระทงของไทย[10] ด้วยความเชื่อในธาตุจอมยองและไม้สลีคำ (ต้นโพธิ์ทอง) จึงเป็นเหตุผลทำให้การวางผังอาคารทางพุทธศาสนาในเมืองยองมักถือทิศและองค์ประกอบที่อ้างอิงกับพระธาตุจอมยองและไม้สลีคำ (ต้นโพธิ์ทอง)[11] ในเรื่องวัฒนธรรมจารีตประเพณี คนไทเมืองยองมีศาสนาเป็นเครื่องค้ำจุน มีความศรัทธาและความเชื่อในเรื่องผี มีผีบ้าน ผีบรรพบุรุษ เรียกว่า ผีหม่อนเมือง ท้าวพระยางาม ซึ่งเป็นจารีตของชุมชนที่ทุกครอบครัวยังให้ความสำคัญอย่างเคร่งครัด มีประเพณีการเลี้ยงผีหม่อนเมืองเป็นประจำทุกปี คนไทในเมืองยองจะเรียกว่า “กรรมเมือง” จะมีอยู่ 3 วัน (เดือน 5 ขึ้น 15 ค่ำ) มีเลี้ยงผีบ้านผีเมือง ถือศีล ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่เดินทางออกนอกบ้านหรือไปค้าไปขายที่ไหน ทุกหมู่บ้านในเมืองยองจะยึดถือและปฏิบัติ[12] สิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจทั้งสาม คือพระธาตุจอมยอง ต้นไม้สลีคำ (ต้นโพธิ์ทอง) และผีหม่อนเมือง ท้าวพระยางาม (ภาพที่ 7)

พระธาตุจอมยอง

ต้นไม้สลีคำ (ต้นโพธิ์ทอง)

ผีหม่อนเมือง ท้าวพระยางาม

ภาพที่ 7 สถานที่สำคัญที่คนไทในเมืองยองใช้เป็นจุดยึดเหนี่ยวทางจิตใจ

สถาปัตยกรรมวิหารในเมืองยอง

วิหาร เป็นสถาปัตยกรรมประธานของวัดในเมืองยอง มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ ใช้เป็นที่ประกอบศาสนพิธีของสงฆ์หรือพิธีกรรมทางพุทธศาสนาอื่น ๆ ที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้สอยร่วมกันได้ วิหารในเมืองยองถือว่าเป็นอาคารพื้นถิ่นของเมืองยองที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว โดยเฉพาะรูปทรงของอาคาร การวางผังพื้นอาคาร รูปแบบการใช้งานของตัวอาคาร รวมไปถึงองค์ประกอบส่วนประดับตกแต่งต่าง ๆ ซึ่งทางผู้เขียนถือว่าเป็นประเด็นหลักในการค้นหาคำตอบให้กระจ่าง ทั้งในเรื่องที่มาและประเด็นต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลอันสืบเนื่องมาจากความเชื่อ ความสัมพันธ์ทางสังคม และกระบวนการเปลี่ยนแปลง เพื่อนำไปสู่แนวทางในการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ต่อไปในอนาคต วิหารในเมืองยองประยุกต์มาจากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวิหารไทลื้อ ที่มีการวางผังอาคารตามแนวแกนของทิศตะวันออกและตะวันตก ผังวิหารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผนังโดยรอบเป็นลักษณะของผนังหุ้มอาคารมีการเจาะช่องแสงขนาดเล็ก หลังคาส่วนใหญ่จะเป็นทรงฮ่างหงส์ (ร่างหงส์)-ทรงโรง (แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าทำให้มีลักษณะเป็นกล่องทรงสี่เหลี่ยม) คือมีหลังคาจั่วด้านบนและมีปีกนกล้อมรอบหลังคาทั้งสี่ด้าน อาจมีการซ้อนชั้นบริเวณสันของหลังคาหรือมีการซ้อนชั้นบริเวณปีกนก[13] หลังคามักจะประดับด้วยวัสดุดินเผา เช่น ช่อฟ้าหน้าจั่ว (ช่อที่ยื่นขึ้นไปบนท้องฟ้าติดตรงกลางปั้นลมหน้าจั่ว) มักจะเป็นรูปนกต่าง ๆ ในป่าหิมพานต์, ช่อฟ้าปราสาท (ช่อที่ยื่นขึ้นไปบนท้องฟ้าติดตรงกึ่งกลางบนสุดของสันหลังคา), เมฆไหล (ลายฉลุประดับปลายสันหลังคาในแนวเฉียง), เมฆตั้ง/เมฆา (ลายฉลุประดับแนวขนานตลอดสันหลังคา), เมฆย้อย (ลายฉลุประดับชายคาทั้งในแนวขนานตลอดชายคาและแนวเฉียงของปั้นลมชายคาหน้าจั่ว) และปานเสว่/ปานชอย (ลายฉลุที่ห้อยลงตรงมุมชายคา)

วิธีวิจัย

งานศึกษานี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนดังนี้

1. สืบค้นและทบทวนข้อมูลด้านเอกสารทั้งทางด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศาสนาและความเชื่อ และสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวเนื่อง ตลอดจนแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์พื้นถิ่นกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

2. ตั้งเกณฑ์การคัดเลือกวิหารกรณีศึกษา ประกอบด้วย วิหารที่มีอายุการก่อสร้างไม่ต่ำกว่า 20 ปี

3. เก็บข้อมูลภาคสนาม ใช้การนำทางโดยพระสงฆ์ สล่า และชาวบ้านที่ร่วมเดินทางและให้ข้อมูลตลอดการเก็บข้อมูล ประกอบด้วยการสำรวจ 2 ระดับคือ

3.1 การลงสำรวจระดับเมือง เพื่อทำความเข้าใจในบริบทของชุมชนและสร้างแผนที่ภูมิศาสตร์ของเมืองยองเป็นฐานในการเก็บข้อมูลเลือกวิหารกรณีศึกษา และทำความเข้าใจที่ตั้งของวิหารที่มีลักษณะตรงตามหลักเกณฑ์การคัดเลือก

3.2 การลงสำรวจวิหารกรณีศึกษา แบ่งการสำรวจออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 การสำรวจพื้นที่หมู่บ้านและวัด เพื่อหาข้อมูลพื้นฐานและสัมภาษณ์ชาวบ้าน หัวหน้าชุมชน พระสงฆ์ และผู้เชี่ยวชาญปราชญ์ชุมชน ส่วนที่ 2 การสำรวจกรณีศึกษาวิหาร เพื่อทำการสำรวจวัดระยะพื้นที่จริง (Measurement) โดยเก็บข้อมูลแบบสถาปัตยกรรมที่มีระยะความกว้าง ความยาว ความสูงที่แน่นอน และองค์ประกอบต่าง ๆ ของอาคารวิหารทุกจุดโดยละเอียด ให้พร้อมที่จะดำเนินการเขียนแบบอาคารวิหารได้อย่างสมบูรณ์

4. นำผลการศึกษามาวิเคราะห์เปรียบเทียบ ประกอบด้วย รูปทรง ผังพื้น การใช้งาน และองค์ประกอบส่วนประดับตกแต่งต่าง ๆ

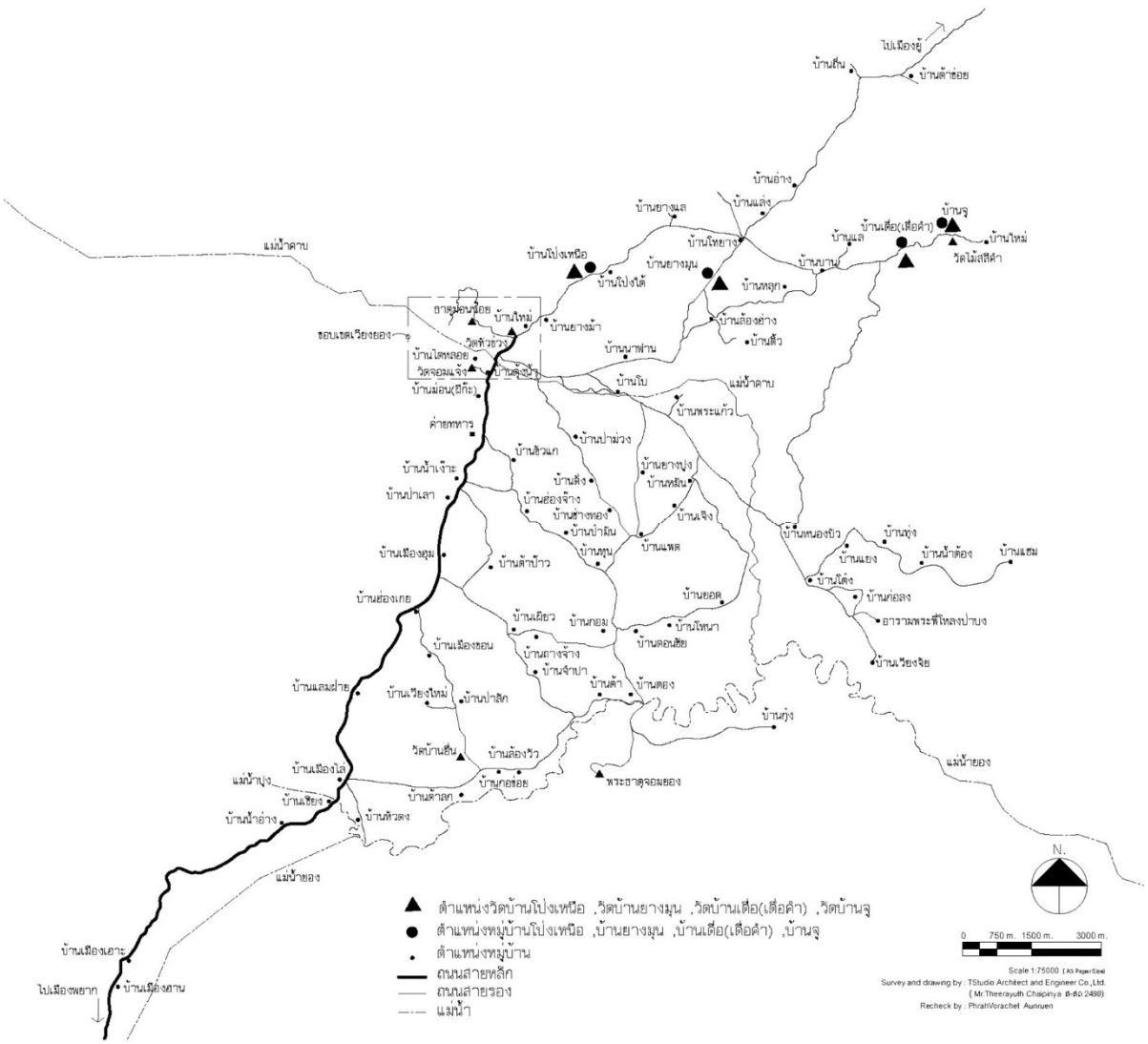
5. สรุปและอภิปรายผลเกี่ยวกับรูปแบบที่ค้นพบและลักษณะสำคัญที่ควรอนุรักษ์

ผลการศึกษา

จากการสำรวจพื้นที่ศึกษาระดับเมืองยอง ตามวิธีวิจัยข้อที่ 3.1 ทำให้ค้นพบว่าในแต่ละหมู่บ้านต้องมีวัดเพียงหนึ่งแห่งที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน จากการสำรวจทุกหมู่บ้านทั่วบริเวณเมืองยองแล้วปรากฏว่า วัดส่วนมากมีการจัดสร้างวิหารขึ้นใหม่ทดแทนวิหารเดิมที่ชำรุดทรุดโทรมลงด้วยรูปแบบที่แตกต่าง

กันออกไป ส่วนใหญ่จะมีลักษณะสถาปัตยกรรมที่สืบทอดมาจากประเทศเพื่อนบ้านข้างเคียง โดยเฉพาะรูปแบบวิหารที่มาจากทางภาคเหนือของไทย แต่ก็มีบางวัดที่คงหลงเหลือลักษณะวิหารแบบพื้นถิ่นโบราณ ยังไม่ได้รับการรื้อถอนและสร้างปรับปรุงขึ้นมาใหม่ ด้วยเหตุนี้ทางผู้เขียนจึงได้ใช้เกณฑ์การคัดเลือกวิหารกรณีศึกษาจากวิหารที่มีอายุการก่อสร้างผ่านมาไม่ต่ำกว่า 20 ปี จนได้วิหารกรณีศึกษามาทั้งหมด 4 หลัง ใน 4 หมู่บ้าน ได้แก่ กรณีที่ 1) วิหารวัดโป่งเหนือ กรณีที่ 2) วิหารวัดยางมุน กรณีที่ 3) วิหารวัดบ้านจู กรณีที่ 4) วิหารวัดบ้านเดื่อ (ดูภาพวิหารในภาพที่ 17 และตำแหน่งที่ตั้งวิหารในภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 แผนที่ระบุตำแหน่งที่ตั้งวิหารที่เป็นกรณีศึกษา

กรณีศึกษาที่ 1: วิหารวัดโป่งเหนือ

บ้านโป่งเหนือ ตั้งอยู่ที่ละติจูด 21°11'34.6"เหนือ ลองติจูด 100°22'32.4" ตะวันออก มีประชากรทั้งหมด 135 หลังคาเรือน ตำแหน่งบ้านอยู่ด้านทิศเหนือของถนนสาธารณะที่เป็นทางผ่านไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ ในหมู่บ้านโป่งเหนือจะมีเพียงวัดเดียว (โดยไม่รวมกับวัดในหมู่บ้านโป่งใต้) ซึ่งตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกตรงจุดทางเข้าหมู่บ้าน (ภาพที่ 9)

วิหารวัดโป่งเหนือมีอายุการก่อสร้างผ่านมาแล้วประมาณ 100 กว่าปี มีความยาวของช่วงเสาทั้งหมด 9 ห้อง การลงพื้นที่ศึกษารูปแบบวิหารเพื่อสำรวจวัดระยะพื้นที่จริง ได้เก็บข้อมูลเรื่องระยะความกว้าง ความยาว ความสูง และองค์ประกอบต่าง ๆ โดยละเอียด พร้อมดำเนินการเขียนแบบอาคารวิหารขึ้นมาทั้งหลัง (ภาพที่ 10 และ 19)

กรณีศึกษาที่ 2: วิหารวัดยางมุน

บ้านยางมุน ตั้งอยู่ที่ละติจูด 21°11'24.5"เหนือ ลองติจูด 100°25'01.2" ตะวันออก เดิมเคยเป็นบ้านร้าง เมื่อสมัยพญากาวิละได้กวาดต้อนชาวบ้านยางมุนส่วนใหญ่ไปอยู่เมืองลำพูน และส่วนน้อยได้อพยพไปอยู่บ้านล้องฮ่าง ภายหลังเมื่อ 70 ปีที่ผ่านมาชาวบ้านยางมุนที่อพยพไปอาศัยบ้านล้องฮ่างบางส่วนได้อพยพกลับมาอยู่ที่จุดเดิมโดยการนำของครูบาปอ อินตะปะผ่า และร่วมกันรื้อฟื้นก่อตั้งหมู่บ้านยางมุนขึ้นมาอีกครั้ง ปัจจุบันบ้านยางมุนมีประชากรทั้งหมด 83 หลังคาเรือน ในหมู่บ้านยางมุนจะมีเพียงวัดเดียว ซึ่งตั้งอยู่ในตำแหน่งจุดกึ่งกลางของหมู่บ้าน ด้านทิศตะวันออก (ภาพที่ 11)

วิหารวัดยางมุนมีอายุการก่อสร้างผ่านมาแล้วประมาณ 36 ปี มีความยาวของช่วงเสาทั้งหมด 9+1 ห้อง ก่อสร้างโดยครูบาปอ อินตะปะผ่า เป็นงานสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลของศิลปะไทลื้อที่มีทรงฮ่างหงส์ (ร่างหงส์) หลังคาประดับวัสดุดินเผา ช่อฟ้านกหัสดิน เมฆไหล เมฆตั้ง ปานเสว่และช่อฟ้าปราสาทโลหะ เป็นอาคารค่อนข้างใหญ่ เพดานสูง และเสาพอกใหญ่ (ภาพที่ 12 และ 19) ต่อมาได้รับการบูรณะโดยพระครูบาเจ้าเจษฎา จิรสีโล เจ้าอาวาสวัดห้วยสัก อำเภอดอยหลวง จังหวัดเชียงราย เนื่องด้วยพระครูมีเชื้อสายมาจากกลุ่มไทในเมืองยอง จึงความตั้งใจที่จะสนับสนุนในการพัฒนาวัดจวบจนปัจจุบัน

กรณีศึกษาที่ 3: วิหารวัดบ้านจู (บ้านใหม่ศิริมูล)

บ้านจู หรือบ้านใหม่ศิริมูล ตั้งอยู่ที่ละติจูด 21°11'55.6"เหนือ ลองติจูด 100°26'53.9"ตะวันออก อยู่ใกล้กับไม้สลีคำ เป็นหมู่บ้านที่ตั้งรกรากมานานแล้วหลายร้อยปี แต่ถูกทหารชนกลุ่มน้อยเข้าตีทำลายเผาเสียหายไปหลายครั้ง ปัจจุบันมีประชากรทั้งหมด 33 หลังคาเรือน ในหมู่บ้านจูจะมีเพียงวัดเดียว ซึ่งตำแหน่งที่ตั้งของวัดอยู่ด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน (ภาพที่ 13)

วิหารบ้านจูมีอายุกว่าร้อยปี แต่มีการบูรณะล่าสุดเมื่อ 25 ปีที่ผ่านมา หลังจากการถูกเผาทำลายไปถึง 3 ครั้ง จากเหตุการณ์ภาวะสงคราม อาคารเป็นทรงฮ่างหงส์ (ร่างหงส์) หลังคาประดับวัสดุโลหะ ช่อฟ้านกสดายุ เมฆไหล เมฆตั้งและช่อฟ้าปราสาทโลหะ มีความยาวของช่วงเสาทั้งหมด 1+6 ห้อง (ภาพที่ 14 และ 19)

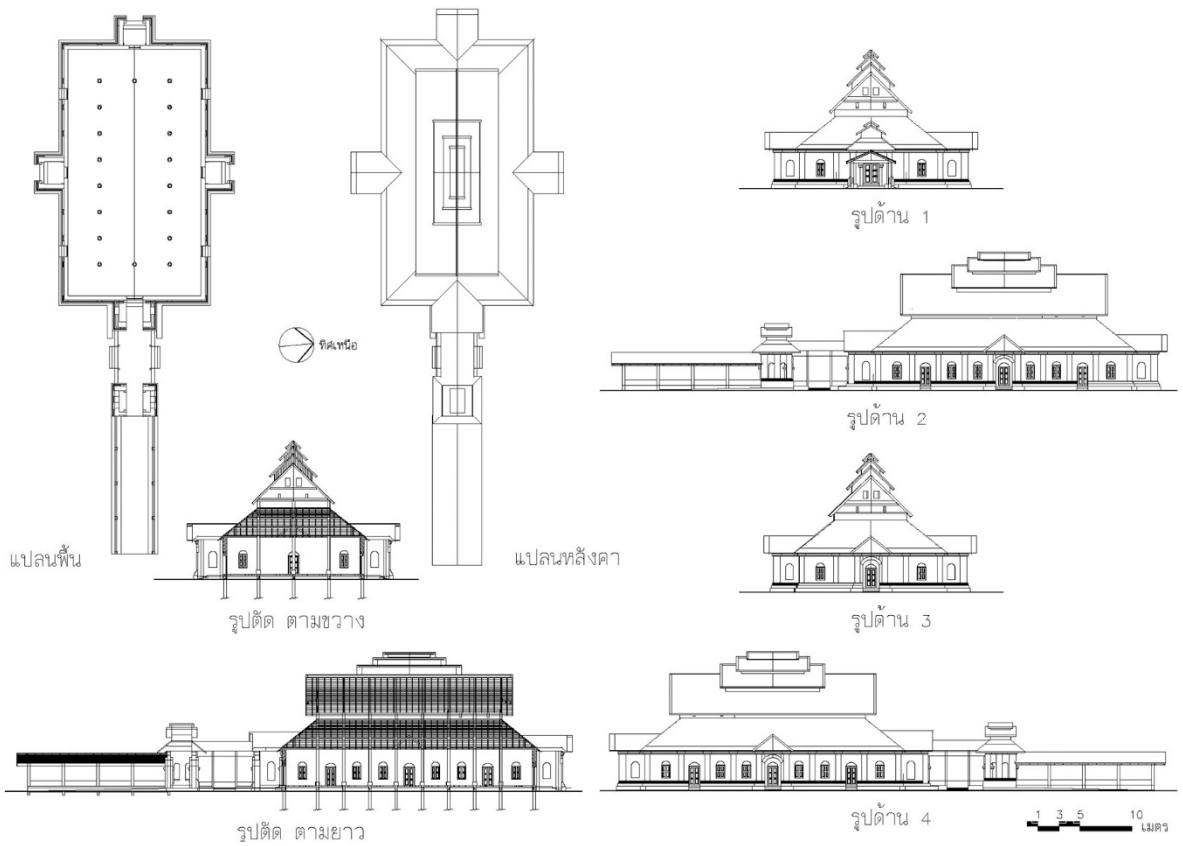
กรณีศึกษาที่ 4: วิหารวัดบ้านเดื่อ (เดื่อคำ)

บ้านเดื่อ หรือบ้านเดื่อคำ ตั้งอยู่ที่ ละติจูด 21°11'48.1"เหนือ ลองติจูด 100° 26'20.7"ตะวันออก ตามตำนานเดิมมีประวัติว่า พระอรหันต์ 4 พระองค์ได้นำเอาต้นมะเดื่อจากอินเดียเข้ามาปลูก ณ พื้นที่แห่งนี้ จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน ก่อนที่จะได้นำเอาต้นไม้สลีคำ (ต้นโพธิ์ทอง) ไปปลูกต่อที่วัดไม้สลีคำเมื่อประมาณ 600 กว่าปีที่ผ่านมา ปัจจุบันมีประชากรทั้งหมด 63 หลังคาเรือน มีลำน้ำแหลมไหลผ่านเลียบกับถนนหมู่บ้านเป็นแนวแบ่งระหว่างบ้านที่อยู่ด้านทิศเหนือกับวัดที่อยู่ด้านทิศใต้เพียงวัดเดียวของหมู่บ้าน (ภาพที่ 15)

วิหารวัดบ้านเดื่อมีอายุการก่อสร้างผ่านมาแล้วประมาณ 25 ปี มีความยาวของช่วงเสาทั้งหมด 1+5+1 ห้อง ได้รับการบูรณะใหม่โดยพระครูบาเจ้าเจษฎา จิรสีโล วัดห้วยสัก อำเภอดอยหลวง จังหวัดเชียงราย พื้นที่และองค์ประกอบของวิหารในหลายส่วนได้มีการผสมผสานกับวิหารของล้านนาและวิหารทางภาคกลางของไทย แต่ที่ยังคงเอกลักษณ์ของวิหารไทลื้อและไทเขินไว้อยู่ก็คือการยกชั้นของชุดหลังคา (ภาพที่ 16 และ 19)

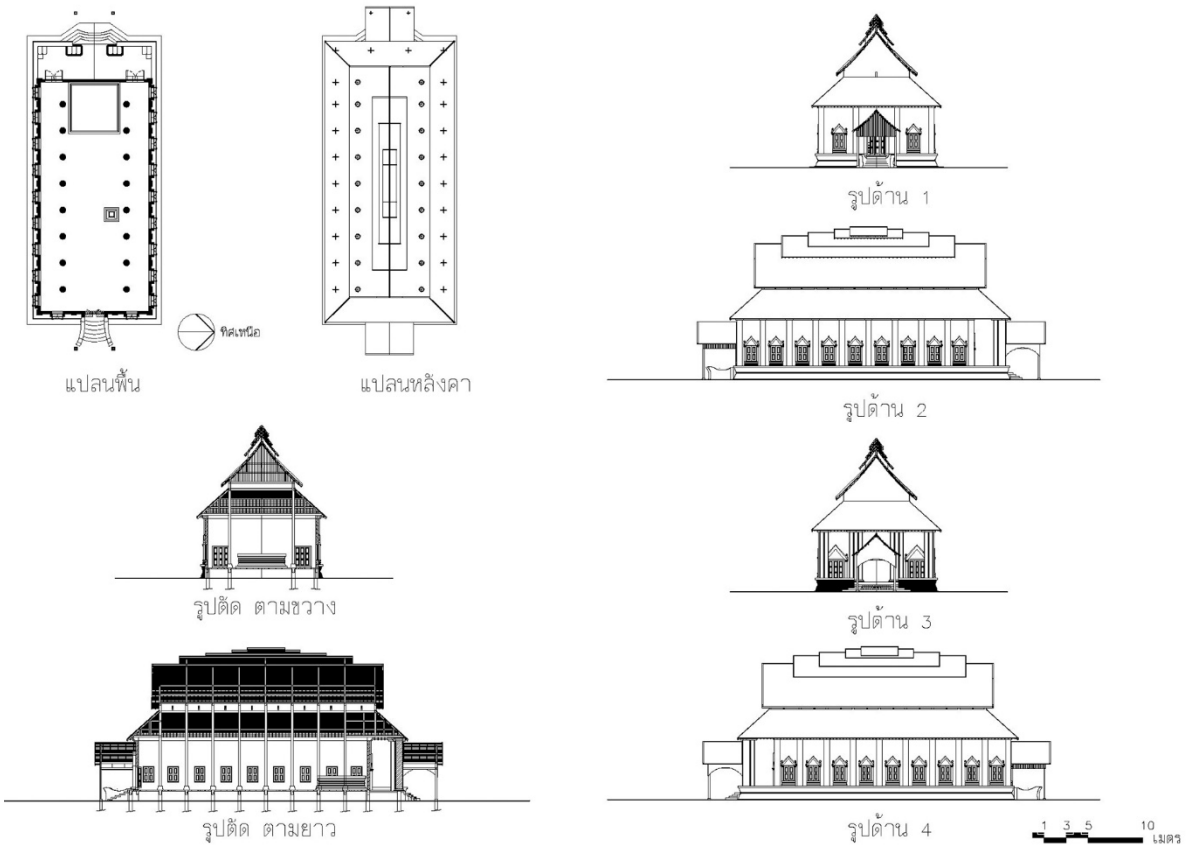

บน: ภาพที่ 9 แผนที่ภายในหมู่บ้านโป่งเหนือ
ล่าง: ภาพที่ 10 แบบวิหารวัดโป่งเหนือ

บน: ภาพที่ 11 แผนที่ภายในหมู่บ้านยางมุน
ล่าง: ภาพที่ 12 แบบวิหารวัดยางมุน

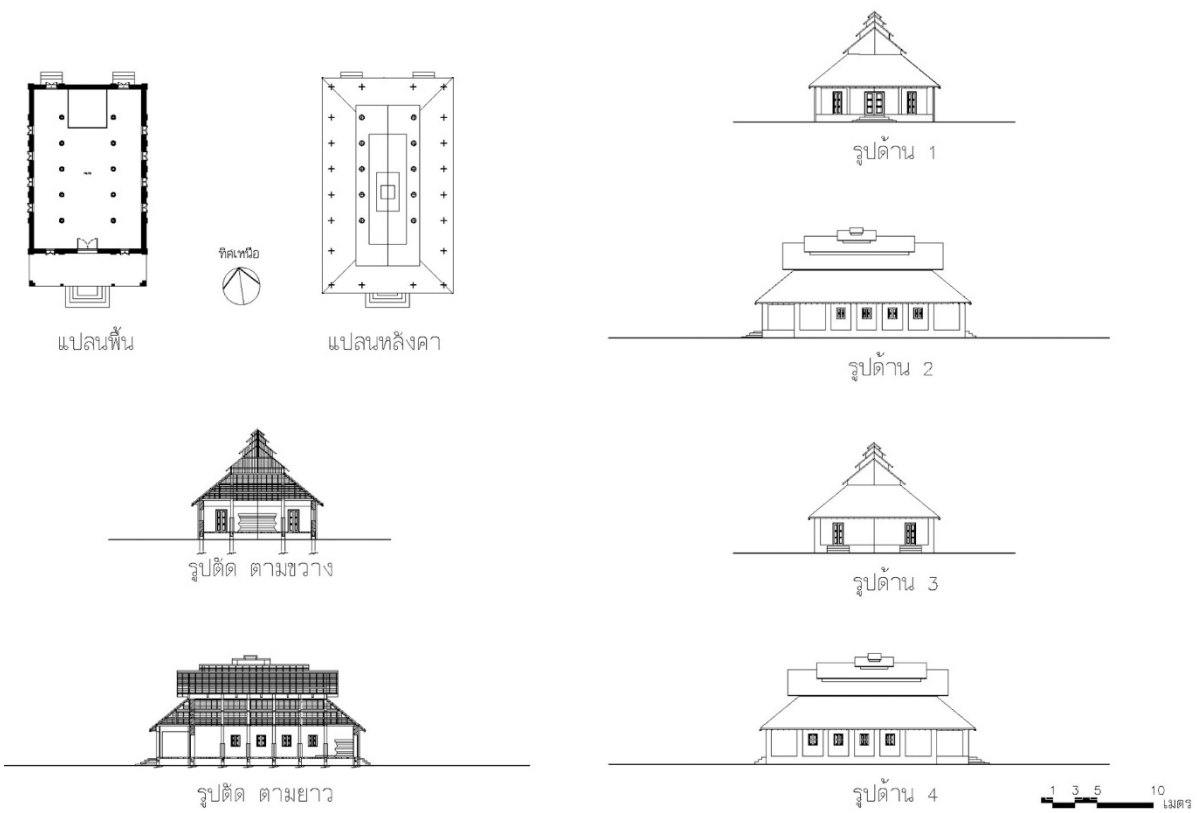

บน: ภาพที่ 13 แผนที่ภายในหมู่บ้านจู

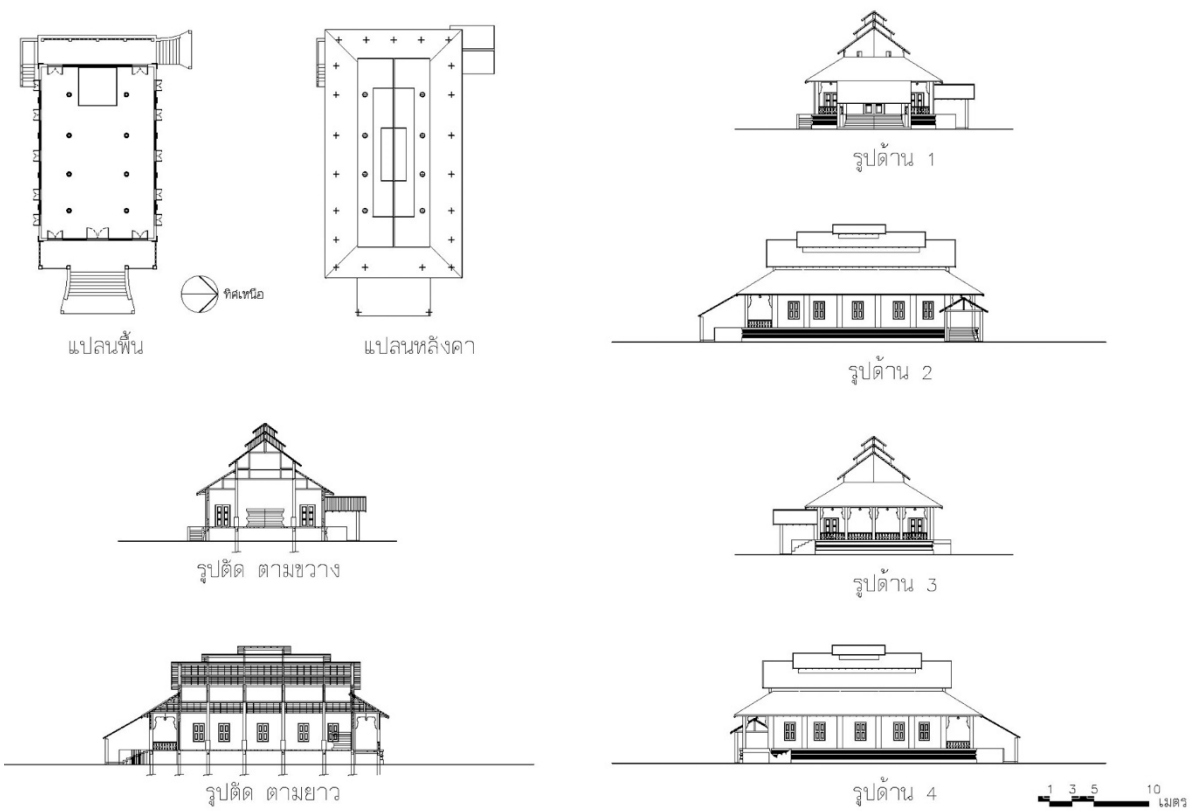
ล่าง: ภาพที่ 14 แบบวิหารวัดบ้านจู

บน: ภาพที่ 15 แผนที่ภายในหมู่บ้านเดื่อ

ล่าง: ภาพที่ 16 แบบวิหารวัดบ้านเดื่อ

การเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์ข้อมูล

เนื้อหาส่วนนี้เปรียบเทียบผลการวิเคราะห์ของวิหาร 4 หลังใน 4 ประเด็น ประกอบด้วย รูปทรง ผังพื้นอาคาร การใช้งาน และองค์ประกอบส่วนประดับตกแต่ง สามารถสรุปได้ดังนี้

1) รูปทรงอาคาร จากการเปรียบเทียบวิหารกรณีศึกษาทั้ง 4 อาคารแล้ว จะสังเกตได้ว่ามีรูปทรงฮ่างหงส์ (ร่างหงส์) ที่เหมือนกัน รูปร่างล้วนเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าทั้งหมด มีซุ้มทางเข้าทุกอาคาร อาจจะมีความแตกต่างกันในเรื่องขนาดและจำนวนห้อง (ภาพที่ 18)

2) การวางผังพื้นอาคาร วิหารกรณีศึกษาทั้ง 4 ล้วนแต่หันด้านหน้าอาคารไปทางสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อ ดังเช่นทิศพุทธภูมิหรือตำแหน่งต้นไม้สลีคำ (ต้นโพธิ์ทอง) โดยไม่ได้ยึดตำแหน่งประตูทางเข้าวัดเป็นสำคัญ รูปแบบการวางผังจะมีส่วนที่เหมือนกันทุกอาคารคือความกว้างจะมี 3 ช่วงเสา แต่ความยาวจะมีความแตกต่างกันไปตามขนาดของอาคาร (ภาพที่ 19) และวิหารเป็นสถาปัตยกรรมประธานของวัด

3) การใช้งานของตัวอาคาร กิจกรรมทางพุทธศาสนาที่ประกอบขึ้นภายในอาคารวิหารจะมีทั้งหมดอยู่ 5 ส่วนที่สำคัญคือ แท่นพระประธาน พื้นที่ส่วนอาสน์สงฆ์ พื้นที่ส่วนฆราวาส พื้นที่ส่วนพักคอยหน้าประตูฆราวาส และพื้นที่ส่วนด้านหลังวิหารที่เป็นส่วนประตูทางเข้าของพระสงฆ์ แต่ละวิหารกรณีศึกษาจะมีการจัดวางตำแหน่งของแต่ละส่วนที่แตกต่างกันไป (ภาพที่ 20)

4) องค์ประกอบส่วนประดับตกแต่ง ของอาคารวิหารในเมืองยองโดยภาพรวมแล้วก็จะคล้ายกับการตกแต่งของวิหารทางพุทธศาสนาทั่วไปที่มีฐานลวดบัวประดับผนัง บัวปูนปั้นรอบประตูหน้าต่างและเสาพอก แต่จะมีจุดเด่นตรงที่ส่วนตกแต่งประดับหลังคา ฐานแท่นพระประธานรวมถึงการทำซุ้มคลุมส่วนพื้นที่ฐานที่แตกต่างออกไปจากวิหารในพื้นที่อื่น ๆ โดยจะเน้นความเชื่อในเรื่องป่าหิมพานต์เป็นสำคัญ (ภาพที่ 21 และ 22)

วิหารวัดโป่งเหนือ

วิหารวัดยางมุน

วิหารวัดบ้านจู

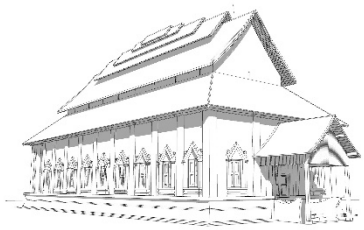
วิหารวัดบ้านเดื่อ

วิหารวัดโป่งเหนือ

รูปทรง ทรงฮ่างหงส์ และซุ้มทางเข้าทรงจั่ว **รูปร่าง** สี่เหลี่ยมผืนผ้า

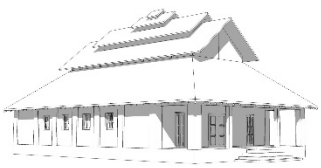
ขนาด 13.10 x 23.90 ตร.ม.

วิหารวัดยางมุน

รูปทรง ทรงฮ่างหงส์ และซุ้มทางเข้าทรงจั่ว **รูปร่าง** สี่เหลี่ยมผืนผ้า

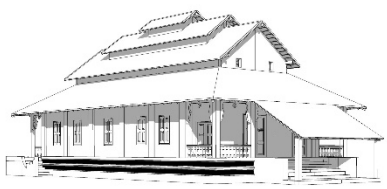
ขนาด 9.80 x 23.70 ตร.ม.

วิหารวัดบ้านจู

รูปทรง ทรงฮ่างหงส์ **รูปร่าง** สี่เหลี่ยมผืนผ้า

ขนาด 10.03 x 14.63 ตร.ม.

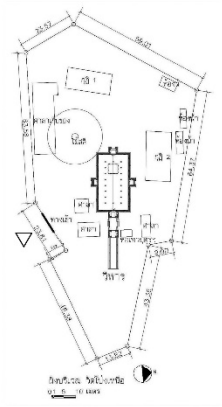
วิหารวัดบ้านเดื่อ

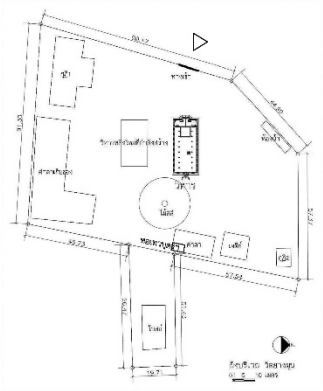
รูปทรง ทรงฮ่างหงส์ **รูปร่าง** สี่เหลี่ยมผืนผ้า

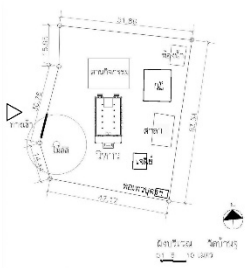
ขนาด 13.10 x 23.90 ตร.ม.

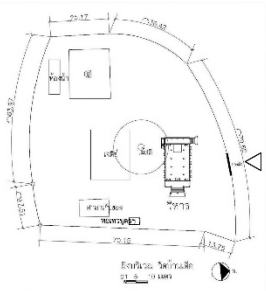
บน: ภาพที่ 17 อาคารวิหารกรณีศึกษา

ล่าง: ภาพที่ 18 การเปรียบเทียบรูปทรงอาคารของอาคาร 4 กรณีศึกษา

<u>วิหารวัดโป่งเหนือ</u>

ที่มาของการวางผัง

หันหน้าวิหารไปทางทิศตะวันออก ตามความเชื่อของทิศพุทธภูมิ

รูปแบบการวางผังทั้งหมด

กว้าง 3 ช่วงเสา /ยาว 9 ช่วงเสา

ผังวิหารกับผังบริเวณรวม

วิหารวางขวางกับประตูวัด

<u>วิหารวัดยางมุน</u>

หันหน้าวิหารไปทางทิศตะวันออก ตามความเชื่อของทิศพุทธภูมิ

กว้าง 3 ช่วง /ยาว 9+1 ช่วง

วิหารวางตามแกนตรงกับประตูวัด

<u>วิหารวัดบ้านจู</u>

หันหน้าวิหารไปทางทิศใต้ เพื่อหันหน้าสู่ต้นไม้สลีคำ

กว้าง 3 ช่วง /ยาว 6+1 ช่วง

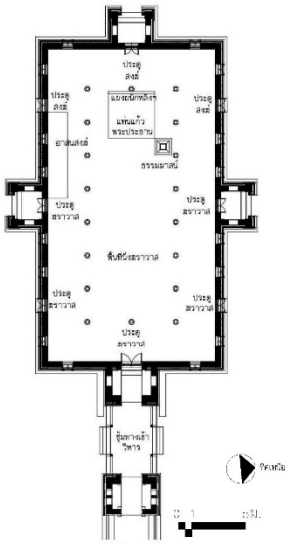
วิหารวางขวางกับประตูวัด

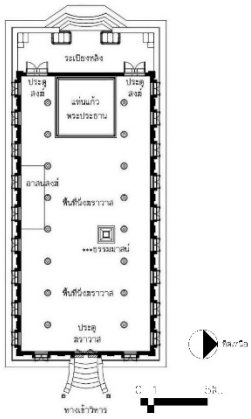
<u>วิหารวัดบ้านเดื่อ</u>

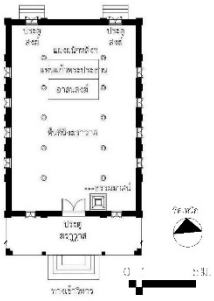
หันหน้าวิหารไปทางทิศตะวันออก ตามความเชื่อของทิศพุทธภูมิ

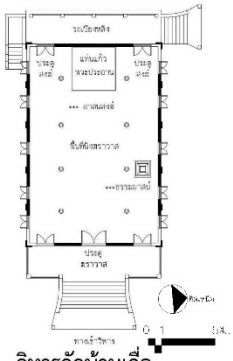
กว้าง 3 ช่วง /ยาว 5+2 ช่วง

วิหารวางขวางกับประตูวัด

<u>วิหารวัดโป่งเหนือ</u>

แท่นพระประธานแบบลอยตัว อาสนะสงฆ์อยู่ชิดผนังด้านซ้าย พื้นที่ฆราวาส อยู่กลางโถง

<u>วิหารวัดยางมุน</u>

แท่นพระประธานแบบชิดผนัง อาสนะสงฆ์อยู่ชิดผนังด้านซ้าย พื้นที่ฆราวาส อยู่กลางโถง

<u>วิหารวัดบ้านจู</u>

แท่นพระประธานแบบลอยตัว อาสนะสงฆ์อยู่หน้าพระประธาน พื้นที่ฆราวาส อยู่กลางโถง

<u>วิหารวัดบ้านเดื่อ</u>

แท่นพระประธานแบบชิดผนัง อาสนะสงฆ์อยู่หน้าพระประธาน พื้นที่ฆราวาส อยู่กลางโถง

บน: ภาพที่ 19 การเปรียบเทียบการวางผังพื้นอาคาร 4 กรณีศึกษา

ล่าง: ภาพที่ 20 การเปรียบเทียบการใช้งานของตัวอาคาร 4 กรณีศึกษา

วิหารวัดโป่งเหนือ

ส่วนตกแต่งผนัง	ฐานลวดบัวประดับ	ส่วนตกแต่งงานพุทธศิลป์	แผ่นโลหะประดับฐานพระประธาน
ส่วนตกแต่งประตู-หน้าต่าง	ซุ้มโค้งพร้อมบัวปูนปั้นเหนือประตูหน้าต่าง		จิตรกรรมพุทธประวัติแผ่นไม้
ส่วนตกแต่งเสา-ค้ำยัน	เสาพอกพร้อมบัวปูนปั้น	ส่วนตกแต่งอื่นๆภายในวิหาร	ซุ้มคลุมส่วนพื้นที่ฐานแท่นแก้ว-
ส่วนตกแต่งงานหลังคา	วัสดุปูนปั้นประกอบด้วย หางหงษ์นกสดายุ		พระประธาน แท่นธรรมมาสน์
	เมฆไหล เมฆตั้ง ปานเสว่ ปราสาทฯ		

วิหารวัดยางมุน

ส่วนตกแต่งผนัง	ฐานลวดบัวประดับ	ส่วนตกแต่งงานพุทธศิลป์	ปูนปั้นประดับฐานพระประธาน
ส่วนตกแต่งประตู-หน้าต่าง	บัวปูนปั้นรอบประตูหน้าต่าง		จิตรกรรมพุทธประวัติฝ้าเพดาน
ส่วนตกแต่งเสา-ค้ำยัน	เสาพอกพร้อมบัวปูนปั้น	ส่วนตกแต่งอื่นๆภายในวิหาร	ซุ้มคลุมส่วนพื้นที่ฐานแท่นแก้ว-
ส่วนตกแต่งงานหลังคา	วัสดุดินเผา ช่อฟ้าและหางหงษ์นกหัสดิน		พระประธาน แท่นธรรมาสน์
	เมฆไหล เมฆตั้ง ปานเสว่ ปราสาทฯ		

ภาพที่ 21 แสดงการเปรียบเทียบองค์ประกอบส่วนประดับตกแต่งอาคารกรณีศึกษาวิหารวัดโป่งเหนือและวิหารวัดยางมุน

วิหารวัดบ้านจู

ส่วนตกแต่งผนัง	-
ส่วนตกแต่งประตู-หน้าต่าง	-
ส่วนตกแต่งเสา-ค้ำยัน	เสาพอกพร้อมบัวปูนปั้น
ส่วนตกแต่งงานหลังคา	วัสดุโลหะประกอบด้วย ช่อฟ้านกสดายุ เมฆไหล เมฆตั้ง ปราสาทฯ
ส่วนตกแต่งงานพุทธศิลป์	กระจกสีประดับฐานพระประธาน จิตรกรรมพุทธประวัติฝ้าเพดาน
ส่วนตกแต่งอื่นๆภายในวิหาร	ซุ้มคลุมส่วนพื้นที่ฐานแท่นแก้ว-พระประธาน แท่นธรรมมาสน์

วิหารวัดบ้านเดื่อ

ส่วนตกแต่งผนัง	ฐานลวดบัวประดับ
ส่วนตกแต่งประตู-หน้าต่าง	บัวปูนปั้นรอบประตู
ส่วนตกแต่งเสา-ค้ำยัน	เสาพอกพร้อมบัวปูนปั้นกรอบด้านข้าง
ส่วนตกแต่งงานหลังคา	วัสดุปูนปั้นประกอบด้วย ช่อฟ้านกสดายุ เมฆไหล เมฆตั้ง ดอกมุก ปราสาทฯ
ส่วนตกแต่งงานพุทธศิลป์	ปูนปั้นประดับฐานพระประธาน จิตรกรรมพุทธประวัติบนผนัง
ส่วนตกแต่งอื่นๆภายในวิหาร	ซุ้มคลุมส่วนพื้นที่ฐานแท่นแก้ว-พระประธาน แท่นธรรมมาสน์

ภาพที่ 22 แสดงการเปรียบเทียบองค์ประกอบส่วนประดับตกแต่งอาคารกรณีศึกษาวิหารวัดบ้านจูและวิหารวัดบ้านเดื่อ

การสรุปและอภิปรายผล

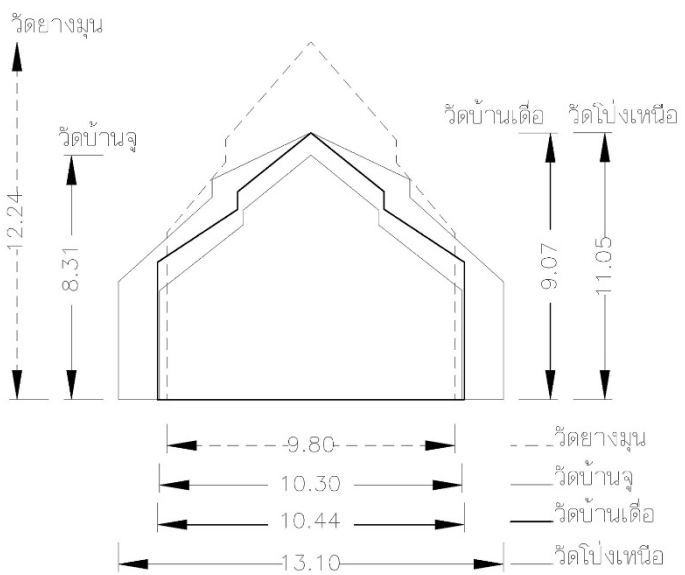
จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลกรณีศึกษาเชิงเปรียบเทียบ สามารถนำมาสังเคราะห์หลักการออกแบบเพื่อนำไปต่อยอดสู่การอนุรักษ์วิหารในเมืองยองได้ดังนี้

1) หลักการออกแบบรูปทรงและสัดส่วนอาคาร

การเปรียบเทียบในเรื่องสัดส่วน ระหว่างความกว้าง : สูง ของอาคาร (ภาพที่ 23)

เมื่อตั้งข้อสังเกตจะเห็นได้ว่าข้อมูลที่ได้มาจะมีความซ้ำ ดังนั้นการเปรียบเทียบสัดส่วน ระหว่าง ความกว้าง : สูง ที่ควรจะเป็น อาจนำไปใช้ได้คือ 5:5 (1:1)

จากข้อมูลจะพบว่ารายละเอียดของรูปทรงหลังคาล้วนแต่เป็นทรงฮ่างหงส์ (ร่างหงส์)-ทรงโรงยกชั้น ชั้นล่างมีหลังคาทรงปั้นหยา ส่วนชั้นบนจะเป็นทรงจั่วมีการยกคอสอง ส่วนที่แตกต่างของอาคารกรณีศึกษาทั้ง 4 อาคาร คือมีการซ้อนชั้นหลังคาทรงจั่วชั้นบนหลาย ๆ ชั้น ที่แตกต่างกันก็คือ วิหารวัดบ้านเดื่อจะซ้อนเพิ่มเพียง 2 ชั้น วิหารวัดโป่งเหนือและวัดบ้านจูจะซ้อนเพิ่มอีก 3 ชั้น ส่วนวิหารวัดยางมุนนั้นจะซ้อนเพิ่มมากถึง 4 ชั้น ดังนั้นการซ้อนชั้นหลังคาตามข้อมูลเมื่อพิจารณาถึงความซ้ำก็สามารถจะเลือกการซ้อนชั้นเพิ่มอีก 3 ชั้นก็อาจจะเหมาะสม

ภาพที่ 23 เปรียบเทียบความกว้าง : ความสูงของอาคารวิหารวัดโป่งเหนือ 5:5, วิหารวัดยางมุน 4:6, วิหารวัดบ้านจู 6:4, วิหารวัดบ้านเดื่อ 5:5

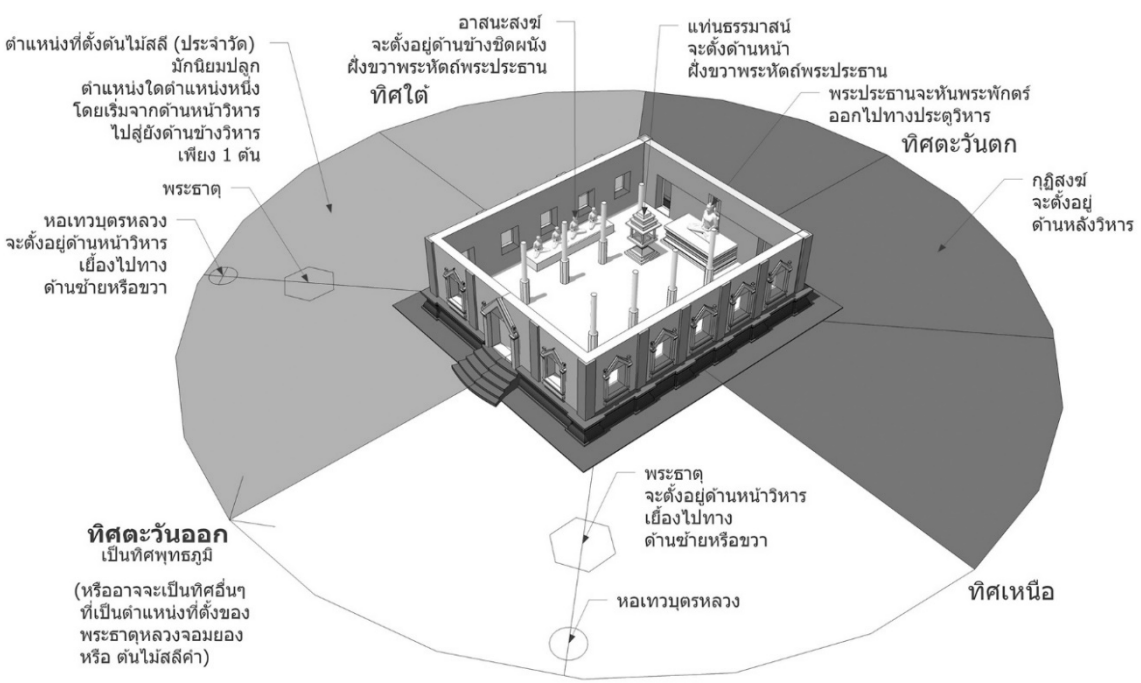
2) หลักการวางผังพื้นและการใช้งาน

การวางผังพื้นหลักของวิหารจะเน้นแนวแกนทิศตะวันออก ตะวันตก เป็นสำคัญ โดยจะหันด้านหน้าประตูของวิหารและหน้าพระประธานไปยังทิศตะวันออก ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นทิศพุทธภูมิหรือบางทีอาจจะหันไปทางทิศที่ตั้งของพระธาตุหลวงจอมยอง และต้นไม้สลีคำ (ไม้โพธิ์ทอง) อันเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจที่สำคัญของคนเมืองยองได้ (ภาพที่ 24)

องค์ประกอบของผังบริเวณภายนอก ประกอบด้วยพระธาตุ (เจดีย์) และหอเทวบุตรหลวง (หอเทพอารักษ์หมู่บ้าน) ตั้งอยู่ด้านหน้าวิหารที่เยื้องไปทางด้านซ้ายหรือขวา โดยพระธาตุจะอยู่ชิดวิหาร ส่วนหอเทวบุตรหลวงจะอยู่ถัดออกไป (ตามหลักความเชื่อทางคติจักรวาลวิทยา) กุฏิสงฆ์จะกำหนดตั้งไว้อยู่ด้านหลังของวิหารเพื่อแบ่งเป็นเขตสังฆาวาสเฉพาะส่วน ทุกวัดจะมีการปลูกต้นไม้สลี (ต้นโพธิ์) ประจำวัดไว้ในบริเวณข่วงวัดเพื่อเป็นพุทธบูชา ส่วนมากจะนิยมปลูกไว้ด้านหน้าและด้านข้างของวิหาร

องค์ประกอบการใช้งานประกอบด้วย 5 ส่วนคือ หนึ่ง แท่นพระประธาน มีทั้งแบบลอยตัวและแบบชิดผนัง ในการใช้งานเป็นศูนย์กลางของพื้นที่พิธีกรรม สอง อาสนะสงฆ์ จะตั้งอยู่ด้านข้างชิดผนังฝั่งขวาพระหัตถ์ของประธาน เพื่อการใช้งานเป็นที่นั่งประกอบพิธีกรรมของพระสงฆ์ สาม พื้นที่ฆราวาส เป็นกลางโถง

ภาพที่ 24 การวางผังพื้นองค์ประกอบต่าง ๆ ของวิหารในเมืองยอง

ตั้งแต่ช่วงเสาหน้าประตูวิหารไปจนถึงพื้นที่ของสงฆ์ ในการใช้งานเป็นพื้นที่นั่งประกอบพิธีกรรมของฆราวาส สี่ ส่วนหน้าเป็นโถงทางเข้าของฆราวาส ในทางการใช้งานเป็นส่วนพักคอย ต้อนรับ และจัดการงานของฆราวาสก่อนเข้าสู่โถงภายใน และส่วนหลังเป็นโถงทางเข้าของพระสงฆ์ ในการใช้งานเป็นพื้นที่เข้าออกและเตรียมตัวก่อนเข้าสู่พิธีกรรมของสงฆ์

3) รายละเอียดองค์ประกอบส่วนประดับตกแต่ง

ส่วนตกแต่งภายนอกอาคารที่พบในอาคารกรณีศึกษาที่คล้าย ๆ กันคือ บัวปูนปั้นประดับกรอบประตูหน้าต่างที่เรียบง่ายแต่แฝงไปด้วยความเชื่อทางศาสนา ปูนหรือดินปั้นเป็นลวดลายสัตว์ป่าหิมพานต์ใช้ประดับหลังคาในส่วนช่อฟ้าหน้าจั่ว ช่อฟ้าปราสาท เมฆไหล เมฆตั้ง และเมฆย้อย ส่วนตกแต่งภายในอาคารจะพบฐานพระประธานประดับตกแต่งด้วยแผ่นโลหะ ฝ้าเพดานประดับด้วยแผ่นไม้แกะสลักหรือเขียนสีด้วยจิตรกรรมพุทธประวัติ มีซุ้มคลุมส่วนพื้นที่ฐานแท่นแก้วพระประธาน และมีแท่นธรรมมาสน์เพื่อใช้แสดงเทศนาธรรมไว้ข้างพระประธานทุกอาคารกรณีศึกษา

สรุปการศึกษา

วิหารในเมืองยองมีลักษณะที่มาจากการแลกรับวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มไท 3 กลุ่ม คือ ลื้อ เขิน ยวน โดยมีลักษณะของไทลื้อจากถิ่นกำเนิด รับเอาลักษณะของไทเขินจากคนไทเขินในพื้นที่รัฐฉานตะวันออก และมีลักษณะของไทยวนจากการที่มีครูบาหรือพระเถระจากล้านนานำรูปแบบและช่างเข้ามาร่วมบูรณปฏิสังขรณ์ตามแนวคิดของการสร้างบุญบารมีที่ปรากฏในหลายถิ่นฐานไท

ลักษณะเฉพาะของวิหารในเมืองยองประกอบด้วย รูปทรงของอาคารจะเป็นทรงฮ่างหงส์ (ร่างหงส์) มีรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีสัดส่วนโดยเฉลี่ยประมาณ 1:2 มีซุ้มทางเข้าด้านหน้าวิหาร ขนาดความกว้างกับความสูงของอาคารพบว่ามีสัดส่วนที่เท่ากัน องศาหลังคาไม่ชันมากประมาณ 30-40 องศา และมีการซ้อนชั้นหลังคาขึ้นไปประมาณ 2-4 ชั้น แล้วแต่ขนาดพื้นที่หลังคาจะมีมากน้อยเพียงใด การวางผังบริเวณและการใช้งานเป็นไปตามหลักความเชื่อทางคติจักรวาลวิทยาพุทธศาสนาที่มีจินตนาการอันเกิดจากความเชื่อในเรื่องโลกและสิ่งรอบตัว รวมถึงวิถีการใช้งานของคนไทที่เป็นชาวพุทธ มีวิหารเป็นอาคารประธาน หันหน้าวิหารไปทางพระธาตุหลวงจอมยอง ต้นไม้สลีคำ

(ต้นโพธ์ทอง) รายล้อมด้วยองค์ประกอบสำคัญอื่น ๆ ได้แก่ หอเทวบุตรหลวง พระธาตุจำลอง ต้นไม้สลี (ต้นโพธิ์) กุฏิสงฆ์ ผังพื้นของวิหารในเมืองยองจะมีลักษณะเหมือนกับวิหารไทลื้อ ไทเขิน และไทยวน คือมีฐานชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปอยู่กลางอาคารในช่วงเสาในสุด มีแท่นธรรมาสน์ และแท่นอาสน์สงฆ์ตั้งเยื้องทางด้านขวามือของพระประธาน ความกว้างของวิหารกำหนดให้มี 3 ช่วงเสา แต่ความยาวจะมีความแตกต่างกันไปตามขนาดของอาคารที่สอดคล้องกับปริมาณประชากรที่ใช้งานของแต่ละหมู่บ้านนั้น ๆ ส่วนมากจะมีช่วงเสาระบุเป็นเลขคี่ ดังเช่นหมู่บ้านที่มีประชากรไม่เกิน 50 หลังคาเรือน มักมีความยาวประมาณ 5 ช่วงเสา หมู่บ้านที่มีประชากรตั้งแต่ 50-80 หลังคาเรือน มักมีความยาวประมาณ 7 ช่วงเสา และหมู่บ้านที่มีประชากรเกิน 80 หลังคาเรือนขึ้นไปมักมีความยาวประมาณ 9 ช่วงเสาหรือมากกว่านั้นตามแต่ปริมาณของผู้ใช้งาน ส่วนรายละเอียดองค์ประกอบประดับตกแต่งใช้การระบายสีเชิงช่างพื้นบ้านเป็นเรื่องชาดกหรือพุทธประวัติ และได้นำลวดลายสัตว์ป่าหิมพานต์ต่าง ๆ มาใช้อย่างหลากหลาย

องค์ความรู้ที่สำคัญของงานวิจัยนี้คือการถอดลักษณะสำคัญของสถาปัตยกรรม ที่นอกจากจะสร้างองค์ความรู้ทางสังคมในถิ่นฐานไทแล้ว ยังให้รูปแบบที่สามารถประยุกต์ใช้เพื่อการออกแบบ ปรับปรุง ตลอดจนการสร้างใหม่ของวิหารและพุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทในเมืองยอง และเป็นความรู้เชิงเปรียบเทียบแก่การศึกษาเกี่ยวเนื่องในถิ่นฐานไทอื่นอีกด้วย

เชิงอรรถ

[1] แสวง มาละแซม, **คนยองย้ายแผ่นดิน: การเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่นฐานของคนยองในเมืองลำพูน (พ.ศ. 2348-2445)**, พิมพ์ครั้งที่ 3 (เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์, 2560), 6-23.

[2] จูเหลียงเหวิน, **ชนชาติไต สถาปัตยกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไตในสิบสองพันนา**, แปลจาก The Dai or the Tai and their architecture and customs in South China, แปลโดย งามพรรณ เวชชาชีวะ (เชียงใหม่: สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, 2537), 47-49.

[3] ประสงค์ แสงงาม และสุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์, "พลวัตของสถาปัตยกรรมวัดไทขืน เมืองเชียงตุง รัฐฉาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ ในบริบทกระแสโลกาภิวัฒน์," **วารสารหน้าจั่ว สถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร**, ฉบับที่ 30 (มกราคม-ธันวาคม 2559): 120-121.

[4] ปรับปรุงจาก ศิโรดม เสือคล้าย "การศึกษาเปรียบเทียบพัฒนาการของวิหารไทลื้อ ระหว่างกรณีศึกษาในเมืองน่านประเทศไทย กับกรณีศึกษาในแคว้นสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน," **วารสารวิชาการศิลปสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร** 6, 1 (มกราคม-มิถุนายน 2558): 1-13.

[5] เคารพ พินิจนาม "เมืองยอง วิถีคนยองและความแปรเปลี่ยน" (เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาวิชาการเนื่องในวาระครบรอบ 200 ปี แห่งการตั้งถิ่นฐานชาวยองในลำพูนและล้านนา เรื่อง สืบสานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมยอง : รากเหง้า ความเคลื่อนไหว และความเปลี่ยนแปลง จัดโดยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ หริภุญไชย ณ หอประชุมอาคารรวมวิจัยและบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 11-12 กันยายน 2549), 30-45.

[6] เจ้าเพชร ณ เมืองยอง, "ประวัติย่อเมืองยองบุรี หรือแคว้นมหิยังคะรัฐบุรี," พ.ศ. 2547 (พิมพ์ดีด), 8.

[7] ทวี สว่างปัญญางกูร, **ตำนานเมืองยอง-ปริวรรตจากอักษร ไทลื้อ** (เชียงใหม่: ทรัพย์การพิมพ์, 2527), 18-25.

[8] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค.วัยอาจ, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (ปริวรรต)** (เชียงใหม่: ตรัสวิน, 2543), 86-90.

[9] สืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ, **ศิลปะเชียงตุง** (เชียงใหม่: เจริญปริ้นท์เอ็กซ์เพรส, 2560), 23-28.

[10] วกุล มิตรพระพันธ์, "วรรณกรรมและพิธีกรรมบอกตัวตนคนพลัดถิ่นของชาว ไทลื้อ เมืองยอง หมู่บ้านร่มโพธิ์ทอง ตำบลท่าก๊อ อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย" (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559), 64.

[11] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, **ไทยสิบสองปันนา เล่ม 2**, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2557), 184-189.

[12] วสันต์ ปัญญาแก้ว, **ลื้อข้ามแดน: การเดินทางของคนหนุ่มสาวชาวลื้อ เมืองยอง รัฐฉาน ประเทศพม่า** (เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555), 43-47.

[13] กอบยศ ยิ้มอ่อน, "การศึกษาวิหารไทลื้อในวัฒนธรรมล้านนา (จังหวัดพะเยาและจังหวัดน่าน)" (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), 178-186.

Bibliography

Arunrat Wichiankeaw and David K. Wyatt. **tamnān phūnmūang Chiang Mai (pariwat) [The Chiang Mai chronicle]**. Chiang Mai: Traswin Publishing House, 2000.

Boonchuay Srisawat. **Thai sip soṇg pan nā lem soṇg [Thai Xishuangbanna vol 2]**. 3rd ed. Bangkok: Siam Publishing House, 2014.

Chao Petch Na Muang Yawng. "**prawat yoṇ mūang yoṇg burī rū khwǣn mahi yang kha rat burī [A brief history of Yawng Buri or Mahiyang Ka tate Buri Province]**." 2004 (typewriter).

Khaorop Phinitnam. Mūang yo̱ng "withī khon yo̱ng læ khwām præ plīan [Yawng city, way of life and change]. Proceedings for academic seminar on the 200th anniversary of the Yawng settlement in Lamphun and Lanna: "Inheriting the wisdom and culture of Yawng": Roots of movement and change, Chiang Mai University, September 11-12, 2003.

Kobyote Yimon."Kānsuksā wihān thai lū nai watthanatham lānnā (chˇangwat Phayao læ chˇangwat Nān) [The study of Tai Lue Vihara in Lanna (Phayao and Nan Provinces)]." Master Thesis, Silpakorn University, 2009.

Prasong Sang-ngam and Surasawasdi Sooksawasdi. "Phonlawat kho̱ng sathāpattayakam wat thai khun mūang chīang tung rat chān sathāranarat hæng sahaphāp mīanmā nai bo̱ribot krasæ lokāphiwat [Evolution of Tai Khuen Buddhist architecture in Kengtung, Shan State, Republic of the Union of Myanmar, in the context of globalization]." **Najua: Architecture, Design and Built Environment Faculty of Architecture Silpakorn University**, no. 30 (January-December 2016): 120-121.

Sawaeng Malasam. **khonyo̱ng yai phændin: kān khlūanyai læ kāntang thinthān kho̱ng khonyo̱ng nai mūang lamphūn (Pho̱.So̱. 2348-2445) [Yawng people migration: The migrating and settlement of the Yawng in Lamphun (1805–1902 A.D.)]**. 3rd ed. Chiang Mai: Wanida Printing, 2017.

Sirodom Sueakhai. "kānsuksā prīapthīap phatthanākān kho̱ng wihān thai lū rawāng ko̱rani suksā nai mūangnān prathēt Thai kap ko̱rani suksā nai khwæn sipso̱ngpannā monthon yūnnān sathāranarat prachāchonchˇīn [The comparative study of development of Dai-Lue Vihara in Nan, Thailand and Xixuangbanna, Yunnan, China]." **Art and Architecture Journal, Naresuan University** 6, 1 (January-June 2015): 1-13

Suebpong Chansuebsri. "samrūat chumchon tailū bān ko̱ khoi mūang yo̱ng læ mūang do̱nchˇai mūang sing phūmpanyā phatthanākān læ khwāmsamphan tailū yai thin so̱ng fang khong [Explore Tai Lue communities, Ban Kor Khoi, Muang Yawng and Don Chai, Muang Sing, wisdom, development and relationships]." In **National and International Conference on Research and Design in Architecture and Related Fields**, 67-88. Bangkok: Faculty of Architecture, Silpakorn University, 2016.

Suebsak Sanyakiatikun. **Sinlapa chīang tung [Chiang Tung art]**. Chiang Mai: Jaroenprint Express, 2017.

Tavee Sawangpanyangokun. **tamnān mūang yo̱ng-pariwat chˇak ʻakso̱n thailū [The legend of Yawng-Pariwat from Tai Lue characters]**. Chiang Mai: Sapkanphim Publishing, 1984.

Wakul Mitphraphan. “wannakam læ phithīkam boḳ̄ tūa ton khon phlat thin khoṇ̄g chāo thailū̄ mūang yoṇ̄g mūbān romphō̄thoṇ̄g tambon thākoḳ̄ ‘amphœ̄ mǣsarūai c̆hangwat chīang rāī [Literatures and rituals expressing ethnic identities of the diasporic group of Tai Lue from Muang Yawng in Ban Rom Pho Thong, Tambon Tha Ko, Amphoe Mae Suay, Changwat Chiang Rai].” Ph.D. Thesis, Chulalongkorn University, 2016.

Wasan Panyakaeo. **lū̄ khām dǣn: kān dœ̄nthāng khoṇ̄g khon num sāo chāo lū̄ mūang yoṇ̄g rat chān prathēt Phamā [Cross-border Lu: The journey of Lue young people in Yawng Town, Shan State, Myanmar]**. Chiang Mai: Centre for Research and Academic Services Faculty of Social Sciences Chiang Mai University, 2012.

Zhu Liangwen. **chon chāt tai sathāpattayakam la khanopthamnīam praphēnī tai nai sip soṇ̄g phan nā [Dai people, architecture and traditions of Dai in Xishuangbanna.]**. Translated from The Dai or the Tai and their architecture and customs in South China. Translated by Ngamphun Vejjajiva. Chiang Mai: Suriwong Book Centre, 1994.